

NIEUWSBRIEF

Archeologie en Monumenten

Bergen op Zoom

Een uilenbeker uit een
beerkuil van de Parade

Boekennieuws

Wie is.....?

Voor uw agenda

De steen van De Heen

Sonnenborgh

Een onderaardse gang
bij het Ravelijm

Van de bestuurstafel

EEN UILENBEKER UIT EEN BEERKUIL VAN DE PARADE

(Marco Vermunt)

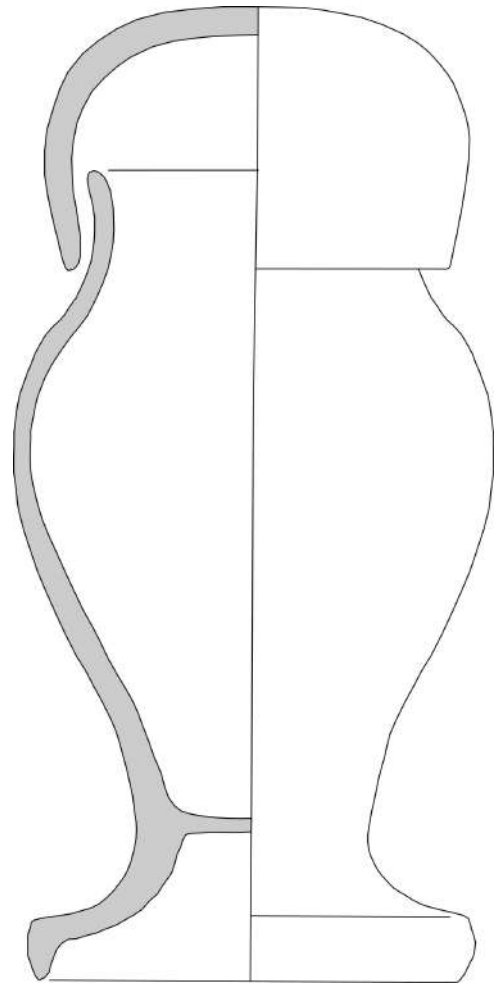
In 2002 werd begonnen met de opgraving op de Parade achter de Grote Kerk, destijds ook wel 'Thaliaplein' genoemd. De opgraving ging van start langs de Kerkstraat aan de zuidkant van het plein. Daar werden funderingen en vloeren gevonden van huizen, die tot aan de verwoesting in 1747 de noordwand van de straat vormden.

Op een van deze percelen werden twee beerkuilen gevonden, waarvan één dateerde uit de eerste helft van de 17de eeuw en de andere uit het begin van de 18de eeuw. De eerstgenoemde lag vlak aan de straat, de andere wat verder naar achteren op het terrein. De kuilen hoorden hoogstwaarschijnlijk bij het huis 'Het Wapen van Egmond', een aanzienlijk pand dat in de 17de en 18de eeuw één groot bouwblok vormde tussen het kerkhof aan de westzijde en de Koevoetstraat aan de oostzijde. Er hoorden ook nog enkele achterhuisjes bij. In 1627 was het Wapen van Egmond eigendom van predikant Samuel Baselis. In 1639 kwam het in handen van Harman van Keulen, predikant op Fort de Roovere.

De rechthoekige beerkuil uit de 17de eeuw lag destijds waarschijnlijk op een open erfje bij het pand, net naast het oude kerkhof. De vulling bestond uit een dikke laag beer (organisch afval), afgedekt met zand en puin. In de vulling bevonden zich scherven van rood aardewerk, glas, majolica en faience, waaronder scherven van een Italiaanse ploischotel, stukjes gebrandschilderd glas en veel fragmenten van tabakspijpen. Kortom, het gebruikelijke materiaal in een afvalkuil van de 'gegoede klasse'.

Eén voorwerp (vondstnummer F56-9) verdient speciale aandacht. Het is een zogenaamde 'uilenbeker' van majolica. Helaas werden er maar enkele stukjes van teruggevonden: de voet, een stukje rand en een deel van het deksel. Om toch een idee te hebben van de vorm, werd besloten om de ontbrekende delen met gips bij te maken. Dat gebeurde door middel van een binnenmal van schuimplastic, die gemaakt kon worden omdat de beker ondanks de ontbrekende stukken toch 'archeologisch compleet' was, dat wil zeggen dat de vorm en afmetingen nog afgeleid konden worden.

Met gips werden de gaten opgevuld en daarna werd het plastic uit de beker gesneden en verwijderd. Ook het deksel werd op die manier hersteld.

De uilenbeker in doorsnede

De uilenbeker is 15½ cm hoog en bestaat uit de eigenlijke dunwandig gedraaide beker op een voet, waarop de poten, staart en vleugels van de uil gemodelleerd zijn. Met blauwe verf zijn veren geschilderd. Het deksel van de beker vormt de kop van de uil, met snavel, puntoortjes en zwarte ogen.

Dit type beker is typisch voor het de late 16de eeuw en begin van de 17de eeuw als een pronkvoorwerp op tafel bij feestelijke gelegenheden.

De uil had in de Christelijke iconografie eigenlijk een dubbele betekenis: aan de ene kant was hij het symbool van wijsheid en aan de andere kant een symbool van de duivel en slechtheid. Ons woord 'uilskuiken' past in die tweede uitleg. De uil werd nogal eens afgebeeld als een teken van luiheid of verborgen zonde. Het gezegde 'zo zat zijn als een uil' komt al wat dichterbij de functie van de beker. Het was waarschijnlijk een speeltje aan tafel, dat door de genodigden rond werd gegeven, net zoals de pasbeker waar precies gepast een hoeveelheid bier uit gedronken moest worden.

De meeste uilenbekers die bekend zijn, zijn van andere materialen gemaakt, zoals steengoed of zilver. Zo maakten de ateliers van Siegburg bij Keulen allerlei 'Eulenbecher'. Heel bijzonder is de Antwerpse beker, gemaakt van zilver en een kokosnoot in 1548-1549. Bekers in majolica zijn veel zeldzamer. Een vrijwel identieke uilenbeker in majolica, 20 cm hoog, bevindt zich in de collectie van Beuningen-de Vriese en is afkomstig uit Enkhuizen (lichaam) en Delft (de kop).

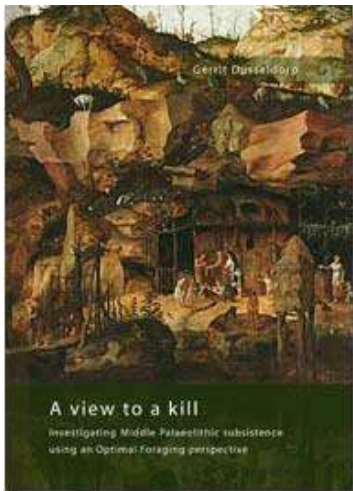
De Antwerpse beker; 1548- 1549

Hoewel er in Bergen op Zoom majolica werd vervaardigd, zal de beker van de Parade vrijwel zeker een product uit het noorden van Nederland zijn. De Bergse majolica-bakkers werkten voor zover nu bekend alleen in de eerste helft van de 16de eeuw. De gelijkenis met de beker uit Enkhuizen-Delft is zo groot dat een Hollandse herkomst voor de hand ligt.

BOEKENNIEUWS

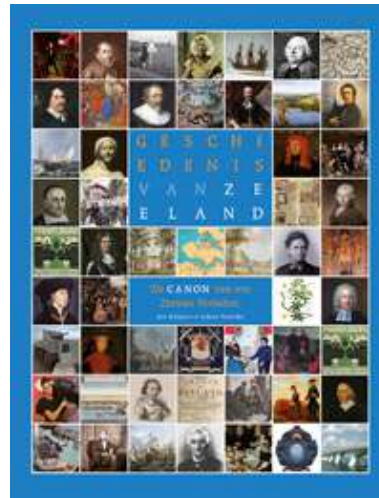
A view to kill

Archeoloog Gerrit Dusseldorp onderzocht de kennisintensiteit en het jaaggedrag van Neanderthalers. Uit zijn onderzoek blijkt dat Neanderthalers uitstekende jagers waren die het in voedselschaarse

gebieden vooral gemunt hadden op groot en potentieel gevaarlijk wild zoals neushoorns, bruine beren en mannelijke bizons en oerossen. Omdat deze dieren relatief zeldzaam zijn, impliceert dit dat de Neanderthaler gedegen kennis had van zowel het landschap als het gedrag van zijn prooi. Een handelseditie van zijn dissertatie is nu verkrijgbaar bij Sidestone Press. In het wetenschappelijke debat is de laatste decennia veel aandacht besteed aan foerageergedrag van de Neanderthaler. Ze zijn door een aantal onderzoekers beschreven als opportunistische aaseters, die slechts succesvol op kleine dieren zoals konijnen konden jagen en verder van karkassen moesten profiteren. Gedurende de jaren '90 is een steeds sterkere consensus gegroeid dat het idee dat Neanderthalers jagers waren het correcte is. Er is echter weinig bekend over hoe geraffineerd hun jachtmethoden waren. In zijn boek *A view to a kill* presenteert Dusseldorp zijn onderzoek naar de kennisintensiteit van de foerageermethoden van Neanderthalers vanuit een evolutionair perspectief. Door analyse van botassemblages van Neanderthalers en deze te vergelijken met botassemblages van vindplaatsen van de holenhyena probeert hij inzicht te verwerven in de plaats van de Neanderthaler in de ecologie van de mammoetsteppe.
ISBN: 978-90-8890-020-4, Prijs: € 29,95

Geschiedenis van Zeeland - de Canon van het Zeeuws verleden

Zeelands verleden komt weer tot leven! In de Zeeuwse canon komen de historische blikvangers aan bod, waarmee iedere Zeeuw bekend zou moeten zijn. In vijftig toegankelijk geschreven en

rijk geïllustreerde hoofdstukken geeft de Zeeuwse canon een samenhangend beeld van de geschiedenis van Zeeland sinds de prehistorie. Elk venster biedt ook doorkijkjes op ontwikkelingen en verwante onderwerpen, zodat alle belangrijke historische thema's aan bod komen. De auteurs leiden ons via de oudste landbouwers en de Romeinen, de zendeling Willibrord, krijgsvan edelen en de beruchte Reynaert de Vos naar recente eeuwen, waarin Zeeuwse kapers en zeehelden, patriotten en oranjeklanten, meekraptelers en kanalengravers een bont mozaïek vormen. De jongste geschiedenis komt aan bod in uiteenlopende onderwerpen als de schilder Mondriaan in Domburg, de Tweede Wereldoorlog, Zeeuwse Molukkers en de Watersnood van 1953. De historie van Zeeland heeft raakvlakken met de nationale geschiedenis, maar wijkt daarvan soms ook af. Zo kwam de industrialisatie in Zeeland laat op gang. Soms zijn er zelfs tegengestelde ontwikkelingen, bijvoorbeeld de sterke Vlaamse invloeden en de rol van de kaapvaart. Het water vormt - als vriend én vijand - de rode draad door de Zeeuwse geschiedenis. Geschiedenis van Zeeland is een prettig leesbaar naslagwerk voor iedereen die Zeeland een warm hart toedraagt

Verschijnt juli 2009

ISBN: 978.90.5730.595.5, Prijs: € 29,95, na 1 januari 2010 wordt de prijs € 34,95

Onder heide en akkers, de archeologie van Noord-Brabant tot 1200

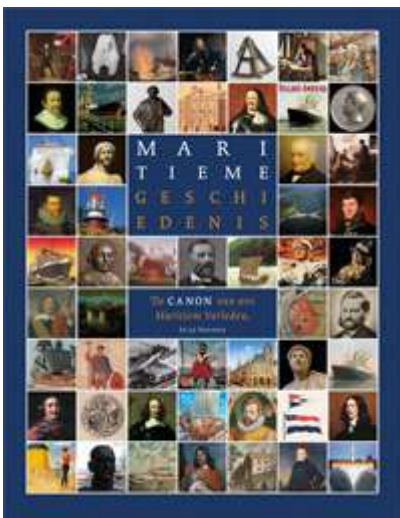

Dit boek is een gedetailleerd, rijk geïllustreerd en leesbaar overzichtswerk over archeologische onderzoeken en onderzoekers in de provincie Noord-Brabant. Het behandelt de vroege geschiedenis van

de provincie tot 1200. In negen hoofdstukken worden de vorming van het landschap, de pioniersfasen in de steentijd en de bloei in de metaaltijden, de Romeinse tijd en de vroege en volle middeleeuwen beschreven. Noord-Brabant is in archeologische opzicht een bijzondere provincie. Het gebied kent een lange onderzoekstraditie, waarin bevlogen amateurarcheologen - vaak met een professionele kennis van zaken - en beroepsarcheologen van faam, van wie velen uit de provincie afkomstig zijn, hun sporen hebben verdiend. Ze hebben samen ontdekkingen gedaan van nationale betekenis.

ISBN: 978.90.5345.358.3, Prijs: € 34,95

Maritieme Geschiedenis - De Canon van ons maritiem verleden in 50 vensters

In Nederland is niet alleen het klimaat maritiem, maar ook de cultuur! Te weinig Nederlanders realiseren zich echter hoe essentieel het water en de scheepvaart zijn geweest voor de maatschappelijke en economische

ontwikkeling van ons land. Maar waar zou Nederland nu staan als De Ruyter, Barentsz en Piet Heyn er niet waren geweest?

En hoe anders zou onze taal zijn zonder al die sporen die de zeevaart erin achterliet? In navolging van de canon van de Nederlandse geschiedenis is er nu ook de maritieme canon. Daarin staat alles wat iedere Nederlander over ons maritieme verleden zou moeten weten, samengevat in 50 toegankelijke, vlot geschreven en kleurrijk geïllustreerde hoofdstukken. Het Maritiem Museum Rotterdam formuleerde samen met vooraanstaande maritiem historici de hoogtepunten uit onze waterrijke historie. Elk van de 50 onderwerpen biedt aanknopingspunten voor boeiende verhalen: de haringvangst, de Hanze en de VOC, invloeden van Romeinen en Vikingen, zakkendragers en de Tweede Maasvlakte, de kustvaart, scheepsontwerpers, slavenvaart en emigrantenvervoer. Canoncritici en de onderwijswereld pleitten voor een goede vertegenwoordiging van de binnenvaart, scheepsbouw en de handelsvaart. Ook de onmiskenbare rol van de dames van lichte zeden voor de zeelieden mocht in dit overzicht niet ontbreken.

ISBN: 978.90.5730.593.1 Prijs € 29,95, na 1 januari 2010 wordt de prijs € 34,95

Dorestad, een wereldstad in de Middeleeuwen

Dorestad was in de Karolingische tijd de grootste stad van Nederland. Strategisch gepositioneerd, met een langgerekte haven en een paar duizend inwoners was het een

handelsknooppunt in vroegmiddeleeuws Europa. Er werden Rijnwijn, Italiaans glas, Frankische zwaarden en Scandinavisch bont verhandeld, maar ook manuscripten, jachthonden en slaven. Op de markt wisselde men mode, gebruiken en ideeën uit. Het leven in Dorestad had internationale allure.

De hier geslagen gouden en zilveren munten zijn in heel Europa teruggevonden. Dorestad speelde ook bij de verspreiding van het christendom een belangrijke rol. De grote 'fibula van Dorestad', een schitterende gouden broche, vol met christelijke symboliek, ingelegd met almandijn, parels en gekleurd glas, verbindt de stad met het hof van keizer Karel de Grote.

Tussen 834 en 863 werd Dorestad bijna ieder jaar aangevallen door Vikingen. Uiteindelijk verzwakte de stad, mede door de politieke onrust en het steeds nattere landschap. In de 9de eeuw verdween Dorestad van de kaart, om pas in 1840 opnieuw ontdekt te worden. In de 20ste eeuw, tijdens de grootste opgraving ooit in Nederland gedaan, werd nabij Wijk bij Duurstede zo'n 35 ha onderzocht. Hoewel Dorestad in binnen- en buitenland tot de verbeelding spreekt, had het publiek tot nu toe nauwelijks toegang tot de belangwekkende vondsten, waaronder luxe glaswerk, sieraden, wapens en duizenden skeletten. Dr. Annemarieke Willemsen brengt nu een schat aan archeologische, historische en kunsthistorische informatie samen tot een

prachtig geïllustreerd en toegankelijk lees- en bladerboek.

Deze uitgave is verschenen ter gelegenheid van de tentoonstelling Dorestad, een wereldstad in de Middeleeuwen (17 april - 1 november 2009) in het Rijksmuseum van Oudheden (RMO) te Leiden, zie onze vorige nieuwsbrief nr. 43 van maart 2009

WIE IS ? EEN INTERVIEW

Eenmaal per half jaar (juni en december) plaatsen we een interview met één van onze actieve (bestuurs)leden. Deze keer is het de beurt aan Elsje Verpalen, al vele jaren actief lid van onze Stichting. Ze helpt mee met opgravingen, vondstverwerking op het depot, medewerkster bij het schoolproject "Pottenkijkers" en Jeugdmonumentendag en is altijd bereid hand- en spandiensten te verlenen.

Vertel eerst eens iets over jezelf?

Mijn naam is Elsje Verpalen. Ik ben 59 jaar geleden geboren op de Noordsingel in Bergen op Zoom. Ons gezin bestond uit 9 personen: vader, moeder, 3 jongens en 4 meisjes. Ik kwam als nummer 5 ter wereld. Mijn vader was drogist in het pand waar Blokker nu is gevestigd. In Bergen op Zoom heb ik de lagere school doorlopen. Daarna MMS op het Roncalli, de opleiding verpleegkundige en vervolgens ben ik werkzaam geweest als assistent-secretaresse van dr. Vogelaar, oogarts is het Ziekenhuis Lievensberg.

Met mijn echtgenoot Dion ben ik in 1974 naar Uden verhuisd en daar ben ik werkzaam geweest als hoofd van een peuterspeelzaal. In december 1975 werd onze eerste dochter Fraukje geboren en stopte ik met werken. In april 1977 werd onze tweede dochter Femke geboren. Na vijf jaar in Uden te hebben gewoond zijn we terug gegaan naar Bergen op Zoom en in december werd Greetje hier geboren. Toen Greetje naar de basisschool ging, ben ik op de kinderen van mijn vriendinnen gaan passen. Dat heb ik 16 jaar lang met heel veel plezier gedaan. Toen de oudste twee kinderen zelfstandig gingen wonen, besloten wij in Rilland te gaan wonen. Hier zijn we een paar jaar gebleven. Na het overlijden van mijn ouders en de kinderen een eigen plekje hadden gevonden, kreeg ik ruimte en tijd voor mijzelf. Ik ben bij de tussenschoolse opgang (TSO) van de Sancta Maria terechtgekomen en werkzaam in de ouderenzorg en ik ben mij bezig gaan houden met archeologie. Iets wat ik al mijn hele leven wilde gaan doen. Dus werd ik lid van de Stichting In den Scherminckel.

Hoe ben je geïnteresseerd geraakt in archeologie?

Als kind was ik al gek op de geschiedenislessen. De lessen over de hunebedden en de daarbij behorende vondsten zijn nog levendig in mijn herinneringen aanwezig..

In de tuin bij onze woning aan de Halsterseweg vonden we veel scherven van potten, pijpjes, oester, een spintol, een muntje, enz. Die vondsten heb ik allemaal aan mijn nichtje gegeven, die ook in archeologie was geïnteresseerd. Zelf heb ik heel wat oudheidkundige musea in het binnen- en buitenland afgestruind om op die manier vooral veel over het leven van vroeger te weten te komen.

Welke werkzaamheden verricht je voor onze Stichting of voor de gemeentelijk afdeling archeologie?

Ik doe allerlei werkzaamheden tijdens opgraven, neem deel aan cursussen. Bezoek zoveel mogelijk de werkavonden, waar we het scherfmateriaal wassen, puzzelen, plakken, nummeren en restaureren. Ik ben behulpzaam bij Jeugdmonumentendag, geef lessen op school met het project Pottenkijkers en geeft rondleidingen tijdens de Open Monumentendag in de Gevangenpoort

Hoe ervaar je het werk bij opgravingen?

Het meewerken tijdens een opgraving vind ik geweldig. Dit is echt het leukste. Lekker in de grond op zoek naar scherven, potjes, muntjes, speldjes, skeletmateriaal, sporen, enz..... En de hele dag buiten; weer of geen weer, Alexander en ik trekken ons daar weinig van aan. Bij alles wat je opgraaft, krijg je een heel bijzonder gevoel. Je bent dan heel direct betrokken bij het verleden. Bij het vrijleggen van menselijke resten vraag ik mezelf af: wat zal dat voor iemand zijn geweest, hoe heeft hij of zij geleefd en waaraan is hij of zij gestorven? We werken altijd erg hard. We versjouwten tonnen zand en vullen vele zakken met vondstmateriaal en gaan dan moe, maar zeer voldaan naar huis.

Wat waren de hoogtepunten tijdens opgravingswerkzaamheden?

Ik was nog niet zo heel lang als vrijwilliger bezig, toen ik op de Parade een Proto-steengoed kannetje uit ca. 1250 gevonden heb. Uniek in Bergen op Zoom. Ook bijzonder vond ik de

Romeinse scherven en munten op de Parade. Stel je voor: zo'n 2000 jaar had dit vondstmateriaal onberoerd in de grond gezeten en wij mochten dit eruit halen. Waar ik het meeste van onder de indruk was, waren de vele skeletten op de oude begraafplaats van de kerk op de Parade. Ik had het gevoel van: mag dit eigenlijk wel, menselijke resten van hun laatste rustplaats verwijderen en in een genummerde plastic zak stoppen. De eerste keer moest ik toch wel eventjes slikken.

Wat vind je van de werkzaamheden op het depot?

Op de eerste plaats vind ik het gezellig om samen bezig te zijn met het nummeren en puzzelen van scherven, de potten in elkaar plakken, enz. Het leuke van het plakken is dat de scherven die je zelf hebt opgegraven ineens vorm beginnen te krijgen.

Je doet voor onze Stichting ook, in het kader van Cumenu, het schoolproject Pottenkijkers. Kun je daar wat meer over vertellen?

Pottenkijkers vind ik helemaal geweldig om te doen. Ik had nooit kunnen bedenken dat ik nog eens voor de klas zou staan. Met z'n vijven verzorgen wij de lessen Pottenkijkers voor alle groepen 6 van de basisscholen van de gemeente Bergen op Zoom. We nemen een leskist (afvalbak) mee met daarin een film, oude en moderne voorwerpen, scherfmateriaal om met een groepje van kinderen zelf een voorwerp in elkaar te puzzelen.

We vertellen de kinderen over archeologie en het werk van een archeoloog.

De film die de kinderen te zien krijgen gaat over de Middeleeuwen. Na de film krijgen de kinderen de gelegenheid om vragen te stellen. Ze vragen de meest uiteenlopende zaken: heb je wel eens diamanten gevonden of botten van dinosaurussen? Daarna laat ik ze de oude voorwerpen zien en moeten ze raden wat het is. Ik zet er dan het moderne voorwerp naast om hen het verschil te laten zien tussen vroeger en nu. Ik vertel ze waarvoor alles gebruikt werd, hoe de mensen leefden en over hun eet- en drinkgewoonten. Het laatste deel van de les mogen de kinderen zelf scherven in elkaar puzzelen tot een kookpot, een schaal of kannetje. De les is een groot succes! De kinderen krijgen er geen genoeg van en eigenlijk is voor de kinderen zo'n lesuur te kort. Na afloop krijgt iedereen nog een Middeleeuwse scherf mee naar huis.

Ook lever je een bijdrage aan Jeugdmonumentendag in de Gevangenpoort. Hoe vind je dit?

Jeugdmonumentendag is ook weer zo geweldig. Deze dag wordt georganiseerd voor de kinderen van groep 6 van de basisschool door de Stichting Jeugdmonumentendag.

Meestal weten ze al het een en ander ervan af. Iedere deelnemer, groot of klein, draagt Middeleeuwse kledij, wat een heel kleurig gezicht is. Jan Hopstaken is als monnik in de Gevangenpoort aanwezig, ikzelf als poortvrouw en Louis van der Kallen zit als boef bij ons in de gevangenis. In de Gevangenpoort vertellen Jan en ik wanneer de Poort is gebouwd en waar hij in de loop der eeuwen voor is gebruikt. De kinderen vinden het heel interessant en ook hier zitten ze vol vragen. Het hoogtepunt voor de kinderen is natuurlijk onze jammerende gevangene!!

Wat zijn de negatieve kanten aan dit vrijwilligerswerk?

Nou, daar moet ik even over nadenken hoor. Ik ervaar eigenlijk geen negatieve kanten. Wij zijn namelijk tot niets verplicht. Als er iets te graven is, kunnen we meehelpen. Is er iets te doen bij de vondstverwerking, dan kunnen we plakken of puzzelen, of wat dan ook. We kunnen er onze beschikbare tijd naar beloven in stoppen. Als ik dan toch iets moeten noemen: ik had liever de werkdag op woensdag. Op dinsdag heb ik al een hele werkdag achter de rug en ben ik 's avonds wel eens versleten.

Welke hobby's heb je nog meer?

Ik mag graag zwemmen, puzzelen en lezen. Ook ben ik een echte verzamelaarster.

Ik verzamel oude kinderboeken, die ik allemaal lees, stenen en houten maskers, waarvoor ik de wereld afreis, muziekdoosjes, olifanten en vanaf mijn negende jaar spaar ik postzegels

Wat zijn je favoriete vakantiebestemmingen en waarom?

Ik bezoek graag landen met een hele oude geschiedenis, zowel binnen als buiten Europa en bezoek opgravingen en alle musea die er maar te vinden zijn. Mijn eerstvolgende bestemming is Peru. Hier zal ik ongetwijfeld kunnen genieten van de opgegraven oude Incastad Machu Picchu. Ook wil ik nog de Amazone afvaren.

Waar zou je het liefste willen wonen?

In een klein dorpje met een klein huis en vooral een groot stuk grond, waar ik lekker kan spitten en groenten verbouwen, waar kippetjes rondscharrelen en mijn kleinkinderen heerlijk kunnen spelen, want ik word namelijk grootmoeder.....

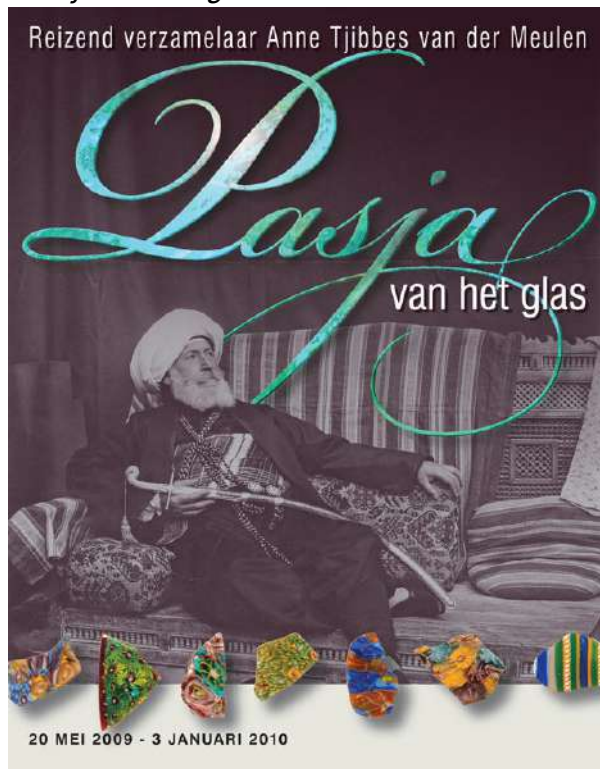
Els, hartelijk dank voor dit interview. Maar vooral hartelijk dank voor jouw inzet bij allerlei verschillende werkzaamheden van onze Stichting. We hopen nog heel lang plezier van je te hebben.

VOOR UW AGENDA

Leiden, t/m 3 januari 2010

Pasja van het glas

De Friese onderwijzer Anne Tjibbes van der Meulen bracht aan het begin van de vorige eeuw een kostbare collectie glas uit de klassieke oudheid en kunstnijverheid uit Nederlands Oost-Indië bij elkaar. De wapens, sieraden, Chinees porselein, parfumflesjes, en amuletten vormen een bijzonder fraaie verzameling. De hoogtepunten worden op deze tentoonstelling voor het eerst gezamenlijk gepresenteerd. Het meest bijzondere zijn de honderden fragmenten mozaïekglas: ware miniatuurkunstwerkjes van glas.

Het oudste stuk uit Van der Meulens collectie is een oorbel uit 1300 v.Chr. uit Egypte. Hij verzamelde ook gebruiksvoorwerpen van glas, bijvoorbeeld flessen, voorraadpotten, bekers en kommen. De tentoonstelling laat verder zien welke productietechnieken er bij het maken van glas aan te pas kwamen. Ook het uitzonderlijke vakmanschap van de glasmakers uit de oudheid komt aan bod. Een goed voorbeeld daarvan is het mozaïekglas uit de periode 100 v.Chr. - 100 na Chr. dat van verschillende kleuren glas en met gecombineerde technieken werd gemaakt.

Van der Meulen werkte vanaf 1886 als onderwijzer in gouvernementsdienst in Nederlands Oost-Indië. Daar begon hij kunstnijverheid te verzamelen. Later richtte hij het Indisch Museum in Burgum in, dat de grondslag vormde voor het Keramiëkmuseum Prinsessehof in Leeuwarden. Op deze tentoonstelling zijn ook diverse voorwerpen uit de kunstnijverheidscollectie van het Prinsessehof te bewonderen. De laatste acht jaar van zijn leven bracht van der Meulen door in Egypte, waar hij een grote passie ontwikkelde voor het glaswerk uit de oudheid. Bij zijn dood in 1934 kwam zijn kostbare collectie glas uit Rome, Egypte, Syrië, Palestina en Griekenland in het bezit van het Rijksmuseum van Oudheden.

Bij 'Pasja van het Glas' verschijnt een tentoonstellingsboek over de verzameling van Anne Tjibbes van der Meulen. Het is geschreven door Jill Hendriks, samensteller van de tentoonstelling en afgestudeerd op Van der Meulens glasverzameling. Als expert op dit gebied beschrijft ze het verhaal van de man achter de verzamelaar en doet een greep in zijn omvangrijke verzameling. Het boek is rijk geïllustreerd met oude foto's en afbeeldingen van de collectie. Het bevat verder veel dagboekfragmenten en citaten van de Friese onderwijzer. 'Pasja van het glas', 104 pagina's, Nederlands- en Engelstalig, prijs € 9,50, te koop in de Museumshop.

Info: Rijksmuseum van Oudheden, Rapenburg 28, 2311 EW Leiden, tel. 071 - 5163163

*Egyptische oorbel, 1300 v.Chr
(Foto: RMO, Leiden).*

Utrecht, vanaf 4 juni - permanent

Culturele hoofdstad van de Middeleeuwen

Op 3 juni heeft mr. Aleid Wolfsen, burgemeester van Utrecht, de Utrechtzalen in Museum Catharijneconvent geopend. Een bijzonder moment, want hiermee komt een einde aan een lange periode van herinrichting van de vaste collectie van het museum. In de nieuwe zalen staat Utrecht als culturele hoofdstad van de Middeleeuwen centraal. Een groot aantal middeleeuwse topstukken - allemaal afkomstig uit Utrecht - biedt een unieke kijk op het Utrecht van toen.

Indrukwekkend verhaal

De historische binnenstad van Utrecht, met de Domkerk als middelpunt, ademt nog steeds een middeleeuwse sfeer. Maar hoe zag de stad er uit in de Middeleeuwen, welke invloed had de kerk en wat betekende dit voor de bloei van de kunsten? Voorwerpen als de prachtige Bernulduscodex - één van de oudste handschriften in de museumcollectie - uit de elfde eeuw, een verfijnd stenen Mariakopje en schilderijen van de Utrechtse meesterschilder Jan van Scorel (1495-1562) vertellen dit indrukwekkende verhaal.

Culturele hoofdstad

De Utrechtzalen nemen de bezoeker mee terug naar de periode dat Utrecht het belangrijkste religieuze, culturele en politieke centrum van de wijde omgeving was. Vermogende geestelijken hadden de macht in handen en samen met rijke burgers wilden zij God eren én de welvaart van hun stad tonen. Handelaren, studenten, ambachtslieden en kunstenaars trokken naar Utrecht om te profiteren van de grote (bouw)opdrachten. Zo werd Utrecht culturele hoofdstad van de Middeleeuwen, met een rijke productie van schilderijen, beeldhouwwerken, boeken en kleding.

Middeleeuwen komen tot leven

De kunst bloeide op in diverse ambachten. In de Utrechtzalen speelt per ambacht één kunstenaar de hoofdrol: Jan van Scorel voor de schilderkunst, Adriaan van Wesel voor de beeldhouwkunst en Jacob van Malborch voor de borduurwerkers. Ook de Utrechtse manuscriptmakers nemen een prominente plaats in.

Nieuw is dat de bezoeker digitaal door de middeleeuwse boeken kan bladeren en kan inzoomen op prachtige details.

Naast deze ambachten is in de Utrechtzalen een belangrijke rol weggelegd voor de kerk als opdrachtgever. Hierbij treden de belangrijkste bisschoppen uit die tijd, Bernulfus (1027-1054) en David van Bourgondië (1455-1496), voor het voetlicht. Bezoekers krijgen tevens een kijkje in het middeleeuwse leven van alledag. Filmpjes en animaties brengen de middeleeuwse personages tot leven en bieden een bijzondere blik in de toenmalige ateliers.

Moord in de Middeleeuwen

De Utrechtzalen verbinden stad en museum, heden en verleden; voor zowel volwassenen als kinderen. Ook aan de scholen is gedacht: leerlingen kunnen met het lesproject Moord in de Middeleeuwen in de huid kruipen van een middeleeuwse Domscholier. Het verhaal speelt zich af in 1480. Dirck, een leerling aan de Utrechtse Domschool, raakt verstrikt in een web van intriges. Dan wordt er een moord gepleegd. Dirck is de enige die de dader kan vinden. De leerlingen gaan terug in de tijd en helpen de moord op te lossen. Dit doen ze met behulp van het dagboek van Dirck, een interactief webspel, een speurtocht door Utrecht en een bezoek aan het museum. Het lesproject is vanaf september 2009 beschikbaar.

Info: Museum Catharijneconvent, Lange Nieuwstraat 38, 3512 PH Utrecht, Tel. 030-231 38 35

DE STEEN VAN DE HEEN

*Herplaatsing van een gedenksteen in een sluisje in De Heen
(Chris Duijvestijn)*

In september 2001 werd Stichting Stadsarcheologie Steenberg en een gedenksteen uit 1785 aangeboden. De steen had jarenlang in een hoek van een schuur gestaan van een bewoner aan de Kruislandse dijk in Steenberg en. Onderzoek van de Stichting Stadsarcheologie maakte duidelijk dat de gedenksteen uit een sluis in De Heense polder moest komen.

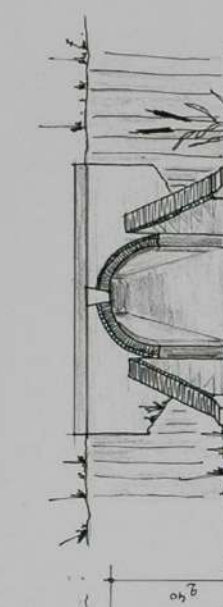
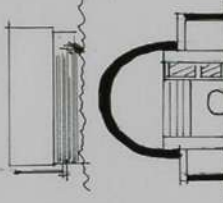
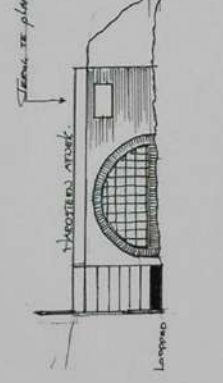
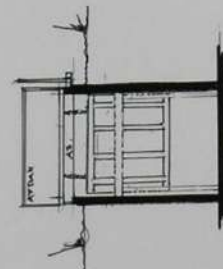
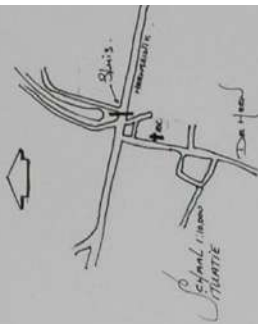
Leden van de monumentencommissie Steenberg en hebben in de archieven van het Waterschap Brabantse Delta in de Blokstallen gegevens aan het licht gebracht, waaruit bleek dat het ging om een sluis die zich onder de Heense dijk bevond en aansloot op de Heense haven. In het originele bestek van de sluis bleek dat daar in 1785 een houten sluis uit 1610 werd vervangen door een stenen sluis. De gedenksteen werd bij die gelegenheid in de sluis geplaatst. Bij wijzigingen aan de sluiskop aan de havenzijde in 1984,

was voor de gedenksteen geen plaats meer en 'verhuisde' daardoor naar een loods aan de Blauwe sluis in Steenberg en. Nadat de gedenksteen in 2001 weer in de belangstelling kwam, werd die in 2002 op een tentoonstelling van het Waterschap Brabantse Delta (toen nog Het Scheldekwartier) in de Blokstallen in Bergen op Zoom tentoongesteld. In datzelfde jaar heeft Aannemingsbedrijf v.d. Par BV uit Steenberg en de sluis technisch onderzocht en een bouwplan opgesteld voor herplaatsing van de gedenksteen in de sluis.

De restauratie in volle gang

Sluis uit 1705 te De Heen.

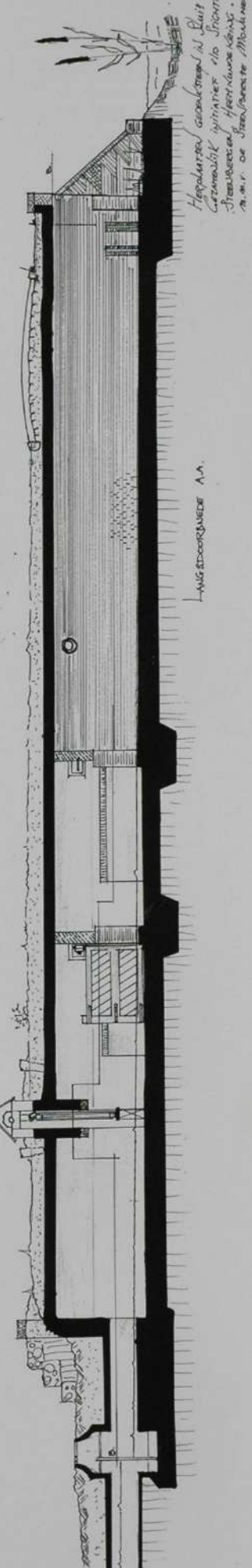
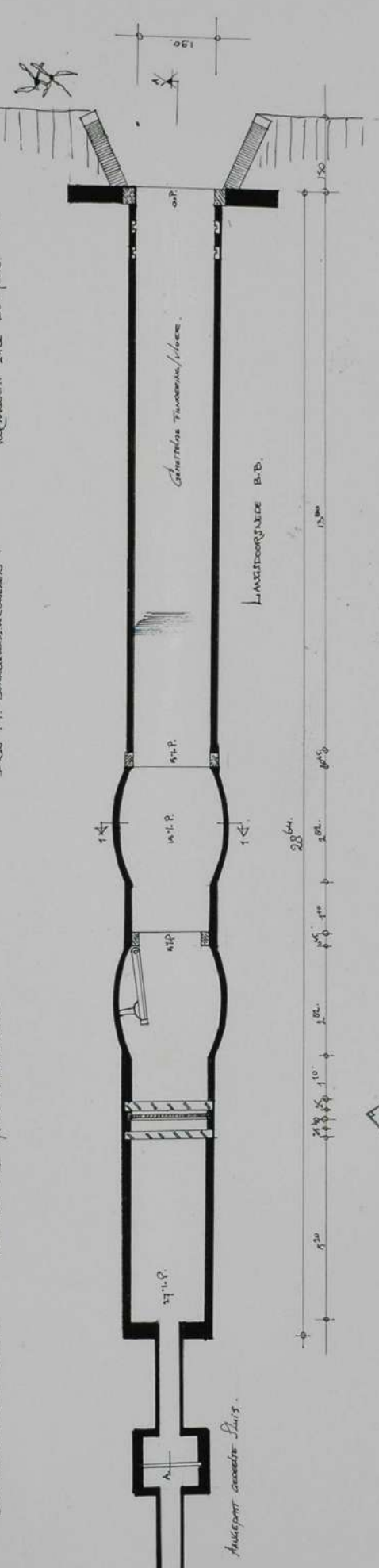

De Heen, Bureaus van de Heen.

Voorzijde van de Heen, Bureaus van de Heen.

De Heen, Bureaus van de Heen.

Voorzijde van de Heen.

Geplaatst op 1705 te De Heen
 Gemeentelijk ingenieur van Schiedamsche Sluis
 Stadsbouwmeester van de Heen
 A. A. van der Heen

In december 2002 gaf Gemeente Steenberg en haar goedkeuring voor het plan en volgde ook de goedkeuring van het Waterschap Brabantse Delta. In 2003 kende Gemeente Steenberg en Waterschap Brabantse Delta haar financiële steun toe aan het project. Hierna werden door de Stichting Stadsarcheologie Steenberg diverse acties gehouden om IJsselsteentjes bijeen te krijgen voor reconstructie van de sluis aan de havenzijde. Uiteindelijk leidde dat tot een aantal dat voldoende was, waarna de werkzaamheden in het voorjaar van 2008 aanvingen. Ook het Coöperatiefonds van Rabobank Het Markiezaat zegde in dat jaar zijn sponsoring toe waarmee de zaak financieel 'rond' was. In het voorjaar van 2009 werden de werkzaamheden aan het project afgerond waarna op 20 maart 2009 de gedenksteen uit 1785 officieel en feestelijk kon worden onthuld door de Steenbergse Wethouder Wilma Baartmans.

Als verrassing kreeg de sluis bij die gelegenheid tevens de status van gemeentelijk monument.

De sluis is met de reconstructie en terugplaatsing van de gedenksteen een culturele aanwinst geworden voor de Heense haven en een rustpuntje voor passerende recreatieve fietsers en wandelaars. Al met al was het voor de Stichting Stadsarcheologie Steenberg een klus waarop zij met volle tevredenheid kan terugkijken.

Noot van de redactie: zelf mocht ik op 20 maart aanwezig zijn bij de onthulling van deze gedenksteen en een kleine expositie met fotomateriaal etc. over de restauratie van het sluisje. Het was voor mij duidelijk: dankzij een enorme inzet van de vrijwilligers van de Stichting Stadsarcheologie te Steenberg is het mogelijk geweest om dit project te realiseren. Hulde daarvoor.

De gedenksteen van 28 juli 1785

SONNENBORGH, EEN SCHITTEREND BASTION

Eén van onze leden, Milly Vroon, bezorgde mij een tweetal folders van het museum en de sterrenwacht Sonnenborgh in Utrecht. Het maakte me erg nieuwsgierig, dus op naar Utrecht. Wat een verrassing, want op een eeuwenoud bolwerk in de binnenstad van Utrecht ligt Sonnenborgh - museum en sterrenwacht.

Een bezoek aan de in 1853 gebouwde sterrenwacht is voor jong en oud een interessante belevenis. Zoals de naam al aangeeft is de sterrenwacht meer dan een museum. Bezoekers kunnen een rondleiding volgen door het gebouw en het uit 1552 daterende bolwerk, maar ook een kijkje nemen door de telescopen van de sterrenwacht.

Eerst maar eens een rondleiding over het Bastion Sonnenborgh .

Tussen 1546 en 1558 werden rond Utrecht vier bastions gebouwd op de meest kwetsbare plekken in de stadsverdediging. Allemaal droegen ze de namen van hemellichaam. Eén van de bastions (en het beste bewaarde) is Sonnenborgh. Van 1998 tot 2003 werd het bolwerk intensief bestudeerd en gerestaureerd. Sinds de aanleg van het Zocherplantsoen rond 1840 was een groot deel van het bastion onder de aarde bedolven. De toegangspoort kwam als eerste weer tevoorschijn. De archeologen vonden nog meer bijzonders, zoals een chemisch laboratorium van rond 1700 en het Terreplein. Sonnenborgh is van alle Utrechtse bastions het best bewaard. Zelfs in vergelijking met andere bastions in noordelijk Europa bevindt het zich in een uitzonderlijk goede staat.

Terreplein

Het overdekte terreplein was de binnenplaats van het middeleeuwse bastion Sonnenborgh.

Het Terreplein was in 1998 geheel overwoekerd. Graafmachines en hoge drukspuiten legden de originele, kleurrijke keien bestrating bloot: een fraai patroon van roze kwarts, groenig graniet, diepzwarte veldkeien en dit alles doorspekt met jaspis.

Kazematten

In de gebogen ruimten, de kazematten, stonden vroeger kanonnen opgesteld om de stad Utrecht met een heftig spervuur te verdedigen. In de kazematten zijn de oorspronkelijke schietgaten voor kanonnen en musketten nog steeds aanwezig. Een verrassende vondst tijdens de opgraving en restauratie van het bastion was een middeleeuws latrine die zich in een gang bevindt die leidt naar de bovenste zuidelijke kazematten. In de latrine werden ondermeer wapens terug gevonden, die nu tentoon gesteld liggen in de noordelijke bovenste kazemat.

Na het bezoek aan dit indrukwekkende bastion uiteraard ook de Sterrenwacht aangedaan.

Alleen in het winterseizoen zijn er speciale kijkavonden met een dialezing (t.m. begin april). Gelukkig is er in het zomerseizoen ook veel te zien. Deze zomer is er een bijzondere tentoonstelling, die een bezoek meer dan de moeite waard maakt.

Onder de titel "De hemel in kaart" zijn ongeveer honderd bijzondere hemelkaarten uit de collectie van de universiteitsbibliotheek Utrecht gedigitaliseerd en beschreven. Tot en met 15 november is een deel van de prachtige kaarten ook in het echt te bewonderen. Beroemde sterrenatlassen als

die van Andreas Cellarius (1661) en minder bekende, zeldzame exemplaren spelen de hoofdrol. Een bijzondere gelegenheid, want deze eeuwenoude en prachtig ingetekende hemelkaarten verlaten niet vaak de depots van de Universiteitsbibliotheek.

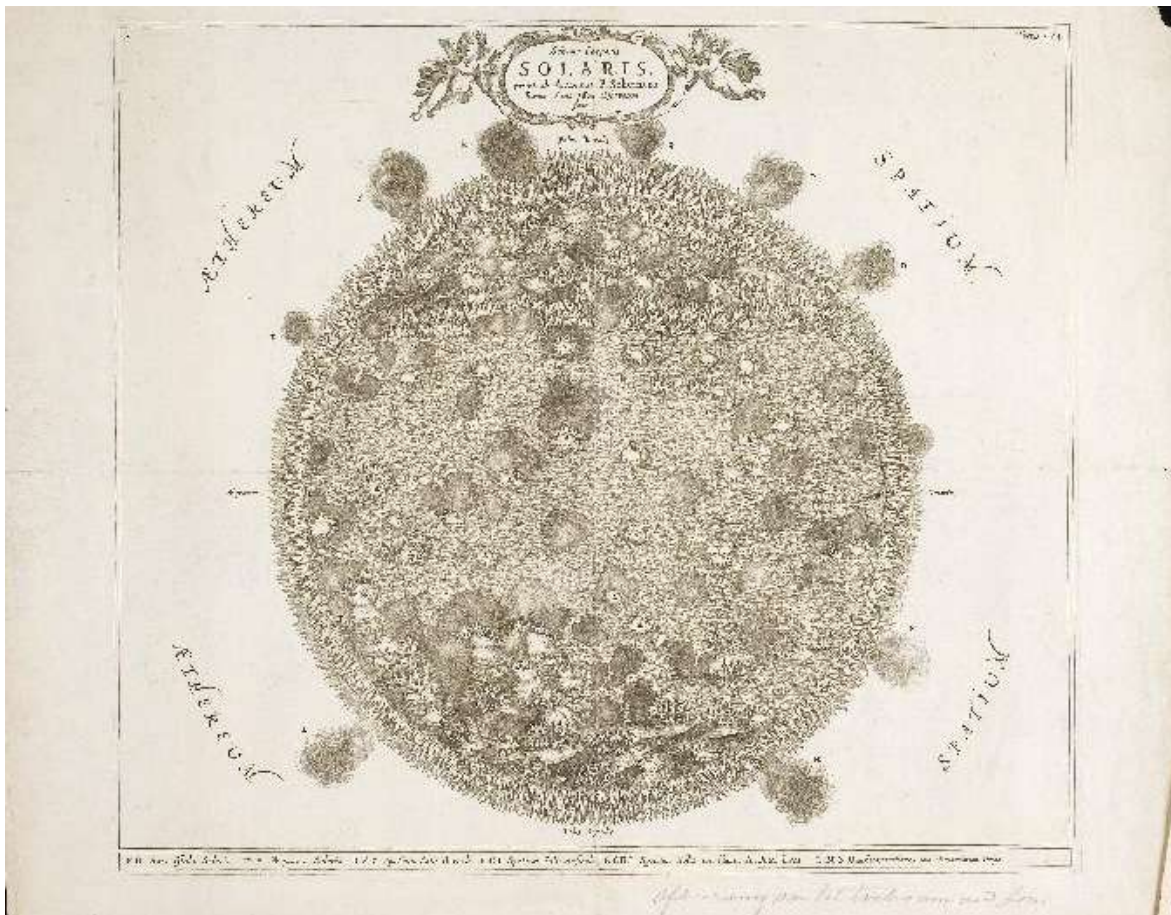
In de tentoonstelling De hemel in kaart is te

zien hoe sterrenkundigen door de eeuwen heen het heelal in beeld brachten. De hemelcartografen tekenden op de sterrenkaarten heel gedetailleerd de prachtigste mythologische figuren, bijbelse taferelen, of juist wetenschappelijke instrumenten die tijdens de Verlichting tot de verbeelding spraken. Door al die pracht en praal werd het zelfs lastig om een sterrenbeeld terug te vinden. De komst van de telescoop, nu zo'n 400 jaar geleden veranderde de kijk op het firmament voorgoed.

Mocht U een keertje in Utrecht zijn dan is het zeer beslist de moeite waard om het bastion en de mooie tentoonstelling te bezoeken. Ik vind het ook uitermate geschikt voor kinderen. Er zijn voor hen allerlei activiteiten ontwikkeld, ze kunnen proefjes doen en er zijn speurtochten in het museum.

Het museum is geopend van dinsdag tot en met vrijdag van 13.00 tot 17.00 uur, Adres: Zonnenburg 2, 3512 NL Utrecht, tel. 030-2302818

(met dank aan Milly)

Zeventiende-eeuwse denkbeelden over het zonneoppervlak, [1682]

EEN ONDERAARDSE GANG BIJ HET RAVELIJN

(Alexander van der Kallen)

De meeste van jullie hebben waarschijnlijk wel gemerkt dat er de afgelopen maanden veel wordt gewerkt aan het Ravelijn. Zo is onder andere het water uitgebaggerd en zijn de buitenmuren onder handen genomen. Met twee grote rupskranen is er enkele weken lang gegraven in de waterbodem om al het afval, de bladeren en het slib te verwijderen en zo de waterkwaliteit te kunnen verbeteren. Hierbij zijn er vele vrachtwagens met slib en oude fietsen afgevoerd. Om dit goed te kunnen doen moest het waterpeil drastisch verlaagd worden. Om de buitenmuren van het Ravelijn te beschermen werd er rondom een houten damwand aangebracht. Tussen het muurwerk en de houten damwand is een betonrand gestort om zo de verminderde druk op het muurwerk door het wegpompen van het water op te kunnen vangen.

Aan de kant van Avondvrede spoelden er bij het wegpompen van het water, grote hoeveelheden zand van onder de muur vandaan. Men had geen idee waar dit zand precies vandaan kwam maar zeker was wel dat het de muur, en de tuin van Avondvrede ernstig kon beschadigen. Achter de muur moest immers een grote holte zijn ontstaan. Men heeft hierop diverse onderzoeken uitgevoerd om te achterhalen waar het zand vandaan kwam. En om herhaling in de toekomst te voorkomen werd er langs de muur een drainage ingegraven om regenwater e.d.

beter af te voeren. Op 13 mei j.l. stuitte men bij de graafwerkzaamheden voor deze drainage bij de noord-westhoek van het Ravelijn langs de Le Grandstraat op een groot stuk metselwerk van ruim 8 meter lang en 3 meter breed.

Na raadpleging van de kaart van onderaardse werken der fortificaties van Bergen op Zoom door Francois S. de Veye uit 1751 bleek dat het hier moest gaan om de doorgang door de contrescarp muur die vanaf Lunet (op) Den Zoom toegang bood tot de gracht rondom Ravelijn (op) Den Zoom.

De bovenzijde van de onderaardse gang

De contrescarp is de steile muur die aan de buitenzijde van de gracht loopt. Zijn tegenhanger, aan de stadszijde van de gracht, wordt de escarp genoemd. Bij het Ravelijn is de muur langs de Noordsingel dus de escarp en de muur langs het Bolwerk Zuid (Avondvrede) en de Korneel Slootmanslaan de contrescarp. Aan de zuid- en westzijde van de stad was deze contrescarp voorzien van een galerij. Hiervan is in de Bredasestraat bij rioolwerken in 2007 een deel aan het licht gekomen

Vanaf alle lunetten aan de noordzijde van de 18^e eeuwse vesting waren dergelijke ingangen naar de gracht aanwezig. De contrescarpmuur bij Avondvrede maakt ter hoogte van de Le Grandstraat een hoek naar het noorden in de richting van Bolwerk-Noord 77. En net voorbij deze mooi rond afgewerkte hoek zou de doorgang door de contrescarp muur moeten zitten.

Op 27 mei heeft er een klein verkennend onderzoekje plaatsgevonden om te kijken of deze doorgang naar de gracht in de 19^e eeuw is dichtgemetseld of dat deze misschien nog open zou zijn.

Omdat deze gangen op de bodem van de gracht uit moesten komen was de verwachting dat de doorgang in de contrescarp zeker pas op een diepte van ca. 1,50 meter onder de bovenkant van de muur tevoorschijn zou komen. Echter al op 25 centimeter diepte kwam er een mooie, helaas dichtgezette, boogopening tevoorschijn. Deze doorgang kan dus nooit op de bodem van de ruim vier meter dieper liggende gracht uit zijn gekomen.

De gracht rondom het Ravelijn (op) Den Zoom was het enige deel in de 18^e eeuwse vesting (met uitzondering van het deel rond het havengebied) waarin water stond. Mogelijk kwam de aan de Le Grandstraat aangetroffen doorgang uit op een soort plateau van waaruit men met behulp van een sloep over kon varen naar het Ravelijn. De brug aan de Korneel Slootmanslaan bestond immers niet. Deze toegang naar het Ravelijn werd pas in 1932 gemaakt. De grote groene deuren die men vanaf de Noordsingel kan zien waren de enige ingang van het Ravelijn in de 18^e eeuw.

De dichtgezette doorgang in de contrescarp

De ingang aan de oostzijde van de gang heeft vermoedelijk gedeeltelijk boven de grond uitgestoken. De hoeken waren afgewerkt met vierkante blokken Ledesteen of Gobertangesteen.

De binnenzijde van de onderaardse gang

De eerste 2,5 meter van het gewelf is ingestort of mogelijk in de 19^e eeuw bewust doorbroken om de gang beter op te kunnen vullen met zand. Om dit vast te stellen is op de overgang van ingestort naar intact gewelf een proefgat gegraven. Al vrij snel werd duidelijk dat de gang voor ongeveer 2/3 nog open was. Alleen aan de oostkant is er zand door het kapotte gewelf naar binnen gestroomd. In de komende weken zal worden bekeken of het mogelijk is om een deel van de gang en/of de hoek van de contrescarp in het zicht te houden.

VAN DE BESTUURSTAFEL

Nieuwe bestuursleden

Tijdens de Algemene Ledenvergadering op 8 mei jl. werden onze leden Elvira Adriaansen en Piet Backx bij acclamatie benoemd tot bestuursleden. We heten hen ook hier van harte welkom. Met één van onze leden zijn we nog in gesprek. Hopelijk volgt hieruit nog een benoeming en kan het bestuur in een goede bezetting de taken opnieuw gaan verdelen. De nieuwe bestuursleden zullen zich in de volgende nieuwsbrief aan u voorstellen.

Excursie

Dit jaar is weer een kleinere excursie aan de beurt en wij willen u dit jaar meenemen naar Fort Sabine en Willemstad. Zoals gebruikelijk gaan we dit weer doen met eigen vervoer. De excursie wordt gehouden op zaterdag 26 september 2009 en het programma ziet er als volgt uit:

12.15 uur	Vertrek Gageldonk
12.45 - 13.00 uur	Aankomst Fort Sabine
13.00 - 14.00 uur	Rondleiding Fort Sabine
14.15 - 15.00 uur	Koffie drinken Willemstad
15.00 - 16.30 uur	Stadswandeling Willemstad met bezoek Mauritshuis en koepelkerk
16.30 - 17.15 uur	Afsluitend drankje
ca. 18.00 uur	Aankomst Bergen op Zoom

De eigen bijdrage voor deze excursie is: € 5,-
De mensen die zullen rijden ontvangen uiteraard een km-vergoeding van € 0,20 per km. U kunt zich tot uiterlijk 10 augustus opgeven voor deze excursie bij Ank van der Kallen, tel. 0164-265158 of e-mail: vanderkallen@home.nl, graag onder vermelding of u bereid bent met passagiers te rijden.

Opbrengst boekenveiling

De boekenveiling die wij hebben gehouden is bij onze leden in de smaak gevallen.

De volgende boeken zijn verkocht:

Kavel 001

Gids voor oud Bergen op Zoom

Hier waren verschillende biedingen op. Het boek is gegaan naar de hoogsteieder voor € 80,--.

Kavel 002

De huizen Draeck en Scherminckel

Verkocht aan de hoogsteieder voor € 7,50

Kavel 004

Besturen en Bouwen met Booij

Verkocht aan de hoogsteieder voor € 7,50

Kavel 009

Studies uit Bergen op Zoom, deel 3

Verkocht aan de hoogsteieder voor € 10,00

Kavel 010

Studies uit Bergen op Zoom, deel 4

Ook hier waren verschillende biedingen op.

Het boek is gegaan naar de hoogsteieder voor € 30,00.

Kavel 19

Stichting Stadsherstel Bergen op Zoom

Hier waren drie dezelfde biedingen. Na loting is het boek verkocht voor € 7,50

Kavel 20

Dit boekje was bijzonder in trek en er waren zes biedingen op. Wel allemaal voor hetzelfde bedrag. Na loting is het boekje verkocht voor € 5,00.

Alle overige boeken zijn onverkocht gebleven. Op onze maandelijkse boekenmarkt op de eerste zaterdag van de maand in de Williamstraat hebben we daarom een speciale tafel ingericht voor boeken over Bergen op Zoom. Mocht u achteraf gezien toch nog graag één van de boeken van de veiling aan willen schaffen, dan bent u daar meer dan welkom. Wellicht dat we een dergelijke veiling in de toekomst een keertje zullen herhalen

Museumregistratie

De landelijke adviescommissie voor museumregistratie heeft positief geadviseerd over onze aanvraag tot voortzetting van de opname in het museumregister. Daarom heeft het bestuur van de Stichting Het Nederlands Museumregister op 28 april 2009 besloten om onze stichting opnieuw voor 5 jaar een museumregistratie te verlenen. Wij zijn hier bijzonder trots op.

Het nieuwe certificaat 'Geregistreerd Museum' zal binnenkort worden overhandigd.

Open Monumentendag

Dit jaar willen wij ook weer graag tijdens open monumentendag op 12 september met onze eigen mensen De Gevangenpoort openstellen.

Als je behulpzaam wilt zijn die dag, dan kun je je opgeven bij Ank van der Kallen, tel. 265158,

email: vanderkallen@home.nl

Uiteraard mag je een voorkeur opgeven voor de ochtend: van 10.00 tot 13.30 uur of voor de middag van 13.30 tot 17.00 uur

Cursus Veldwerk

Bij gebrek dit jaar aan een opgraving die geschikt is om een cursus veldwerk te geven, moeten we helaas deze cursus voor 2009 afblazen. Mensen die zich hebben opgegeven blijven op de wachtlijst staan totdat er een geschikte opgraving is. Zij krijgen dan automatisch van ons bericht.

Colofon

Nieuwsbrief Archeologie en Monumenten Bergen op Zoom is een uitgave van de Stichting In den Scherminckel te Bergen op Zoom en verschijnt eenmaal per kwartaal.

Redactie

Ank van der Kallen
Nieuwstraat 4
4611 RS Bergen op Zoom
0164 - 26 51 58
vanderkallen@home.nl

Bestuur SIDS

Jan Hopstaken (voorzitter)
Wis van Meurs (secretaris)
Ank van der Kallen (penningmeester/
ledenadministr.)

Elvira Adriaansen
Piet Backx

Website

www.scherminckel.nl

Adres Gemeentelijk Archeologisch Depot
Wassenaarstraat 59, 4611 BT Bergen op Zoom,
tel. 0164 - 247138

© Copyright 2006

Niets uit deze uitgave mag worden veelevoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of welke andere wijze dan ook, zonder schriftelijke toestemming van de Stichting In den Scherminckel